

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

9 MİLLETLERARASI
TÜRK HALK
KÜLTÜRÜ KONGRESİ

TÜRK HALK EDEBİYATI

DEDE KORKUT HİKÂYESİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET KABULLERİ BAĞLAMINDA KADIN VE ERKEK SÖYLEMLERİ

Dr. Gülnaz ÇETİNKAYA¹

Giriş

Dede Korkut Hikâyeleri, kültürel bellek aktarıcısı olarak geçmiş, bugün ve gelecek arasında köprü olan bir eserdir. Bu özelliği ile hikâyeler, kültürel belleğin çok katmanlı yapısını çözümlenmede ve yorumlamada bir söylem haritası olarak karşımıza çıkmaktadır. Hikâyelerdeki söylemler ve kullanılan her bir sembol geçmişin kültürel derinliklerine bağlı, çağının toplumsal özelliklerini yansıtan, geleceğe yol gösterici özelliğe sahiptir ve çok boyutlu bir sistemin göstergeleridir. Bu göstergeler, toplumsal yapının işlevsel unsurları olduğu gibi aynı zamanda belirli bir dönemin düşünce ve duygu dünyasının da estetize edilmiş kodlarıdır. Bu bağlamda toplumsal ve bireysel bilincin yoğun anlamlar yüklediği değerleri yüzyıllara dayanan kültürel belleğin referans çerçevesi rehberliğinde hikâyeler üzerinden tespit edilebilmek mümkündür. Hikâyelerde toplumsal yaşamın önemli konularından biri toplumsal cinsiyet kabulleridir. Biyolojik, sosyolojik, psikolojik anlam alt yapılarına sahip olan toplumsal cinsiyet kabulleri ile ilgili söylemler genel anlamda toplumsal yapının özelliklerini yansıtmaktadır. Dede Korkut Hikâyelerinde, toplumsal cinsiyet rollerini belirleyen en önemli kurum aile olarak görülmektedir. Bireylerden, toplumun anne, eş ve baba olarak bekledikleri toplumsal cinsiyet ile ilgili kabullerin ilk halkasını oluşturmaktadır. Bu çalışmada inanç, coğrafi yapının özellikleri, gelenekler, görenekler gibi çok katmanlı bir yapının belirlediği toplumsal cinsiyet kabulleri ile ilgili ilk olarak toplumun eril kimliğe yüklediği değerler daha sonra ise kadına yüklenen değerler tartışılacak sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Toplumsal Cinsiyet ve Eril Kimlik

Dede Korkut hikâyelerinde toplumun eril kimliğe yüklediği değerlerin dilsel kodları “oğul” “baba”, “bey” ve “yiğit” statüsü ile aktarılmaktadır. Bu bağlamda er; yiğitlik yolundaki “oğul”un

¹ Hacettepe Üniversitesi TÖMER

“babası”, yönetim sistemi içerisinde “bey”, geleneksel yapının onayından geçmiş “yiğit” tir. Hikayelerde erilliğin en önemli söylem kodlarını bey ve babalık statüsü içerisinde görmek mümkündür. Bu bağlamda bey ve baba; kolektif bilincin en önemli temsilcisidir. Çünkü hikayelerde erkekler, hayatlarındaki önemli aşamaları kamusal alanda toplumun tanıklığında gerçekleştirir. Bu tanıklık, yiğitlik yolunda ilerleyen genç için hem kendi ile ilgili farkındalığının, hem de başkalarının birey hakkında farkındalıklarının oluşmasına dayalıyken, başkalarının kişi ile ilgili söylemleri bey ve baba statüsünde yerini toplumsal belleğin sözcülüğüne bırakmaktadır. Bu bağlamda baba ve bey, yaşadıklarını ve deneyimlerini geleneksel yapının değer yargılarıyla bellek süzgecinden geçirerek geleceğe taşıyan, “an” da karar veren ve uygulayan durumundadır.

Eril kimliğin bey ve baba olarak kolektif bilinci temsil ediş şekilleri birbirinden farklıdır. Bey, toplumsal yapının gizil eleştirel unsurlarının mekan üzerindeki sembolik nesnelere aktarıcısı durumundayken baba bu gizil eleştirel unsuru çözümleyen, yorumlayan ve aktaran durumundadır. Baba, kamusal alanın değerlerini iç mekâna taşıyandır. Bu bağlamda toplumsal belleğin gizil eleştirel unsurunun sözcüsü durumundadır. Dış mekândaki fizikî ve manevî alandaki sınavmaların iç mekâna yansımaları ise bireysel değerlendirme, sorgulama şeklinde görülmektedir. *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesi*’nde Dirse Han Bayındır Hanın şölenindeki sorgulamaları evin içerisine şu şekilde taşır:

“Kalkubanı Han Bayındır yirinden turmuş, bir yere ağ otağ bir yere kızıl otağ- bir yere kara otağ dikdürmiş, oğulluyu ağ oatağa kızlıyı kızıl oatağa oğlu kızı olmaları kara otağa kondurun, kara kiçe altına döşen, kara koyun yahnısından önüne götürün, yir-ise yisün, yimez-ise tursun gitsün, anun oğlu kızı olmaya Tanrı Ta’ala anı kargayupdur biz dahı kargaruz dimiş. Ben varıçak gelübeni karşıladılar kara otağa kondurdılar, kara kiçe altuma döşediler, kara koyun yahnısından önüme götürdiler, oğlu kızı olmayanı Tanrı Ta’ala kargayupdur biz dahı kargarız bellü bilgil dediler. Senden- midür benden-midür, Tanrı Ta’ala bize bir batman oğul virmez nedendür didi.” (Ergin 1997: 79-80)

Babanın, evinde hatununa yaptığı bu konuşma toplumsal kabullerin aktarımı niteliğindedir. Toplumsal yapının sözcüsü olarak Bayındır Han’ın çocuksuzlukla ilgili sorgulamalarını Dirse Han evin içinde hatunu ile gerçekleştirmektedir. Baba, evin içindeki sorgulamalarını geleneğin, değer yargılarının ve kuralların temsilcisi olarak hem bugünü hem de geleceği için yapmaktadır. P. Bourdieu’ nun da ifade ettiği gibi baba “ bir yandan geleceği geçmişe yönlendirir, diğer yandan da geleceğe ait yaptırımın gerçekleşmesini” sağlar. (Bourdieu 2014:93) Çünkü gelecek geçmişin köklü değer yargıları üzerine şekillenir ve aktarılır. Geleneksel öğretinin özü, aktarmaktan ve yasatmaktan geçer.

Baba ve bey; geleneğin, törenin, düzenin ve otoritenin temsilcisidir. Bey, geleneği ve düzeni yönetim sistemi içerisinde şölen düzenleyerek, av ve akın izni vererek gerçekleştirir. Baba törenin ve düzenin devamlılığını geleneksel bilgiyi oğula aktararak, ona toplumsal davranış ve kuralları, kahramanlık için gereken hünnerleri öğreterek gerçekleştirmektedir. Babanın kolektif bilinç temsiliyetinde gelenek, yaşam ve tecrübe önemlidir. Otorite simgesi olarak baba, geleneksel öğretici olarak oğlundan bir takım davranış ve hünnerler göstermesini istemekte ve beklemektedir. Bu anlamda oğlun yaptığı yiğitlik, baba için gurur vesilesidir ve bunun toplumsal gösterim

alanlarında da hem söze hem de davranışa dayalı sembolik ifadeleri vardır. Kazan Bey'in Oğlu Uruz'un Tutsak Düştüğü Hikayede Kazan Bey, oğlunun hüner göstermemesiyle ilgili kaygılarını şöyle aktarır:

*Beri gelgil, kulunum oğul,
Sağım ala bakduğumda, Kardeşim Kara Göne'yi gördüm,
Baş kesüpdür, kan döküptür,
Çuldu alupdur, ad kazanupdur.
Solum ala bakduğumda tayım Aruz'u gördüm,
Baş kesüpdür, kan döküpdür,
Çuldu alupdur, ad kazanupdur
Karşım ala baktığımda, seni gördüm,
On altı yaş yaşladın
Bir gün ola düşem ölem sen kalasın*

*Yay çekmedün oh atmadın, baş kesmedün, kan dökmedün Kanlı Oğuz için-
de çuldi almadun. Yarınki gün zaman dönüp ben ölüp sen kalıçak tacum, tahtum
sana virmeyeler, diyü sonumu andum ağladım. (Ergin 1997: 155-156)*

Burada bireysel söylem aslında toplumsal söylemin dışı vurumu şeklindedir. Toplumsal yapının eril kimliğe yüklediği en önemli vasıflardan birisi, güç temeline dayalı olarak hüner göstermesidir. Toplumun erkek çocukla ilgili bu beklentisi, doğumdan itibaren başlamaktadır. Bu bağlamda *Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek Hikâyesi'nde* Kam Püre Bey, oğlunun doğumuyla birlikte duyduğu sevinci göstermek amacıyla bezirgânları Rum iline armağan almaya yollar. Bezirgânların ticaretle uğraşan kişiler olması da meslek ve armağan bağlantısını göstermektedir. Bezirgânlar oğlan için bir “deniz kulunu boz aygır, bir ağ tozlu katı yay ve bir altı perlü gürz” (Ergin 1997: 117) alırlar. Seyfi Karabaş, bu hediyeleri “bir erkeğe savaşçı niteliğinin yakıştırılabilmesi için gerekli savaş aletleri” (Karabaş 1981:170) olarak yorumlamaktadır. Bu armağanlar, toplumsal beklentinin cinsiyete bağlı olarak somutlaşmış halleri olarak görülebilir. Savaşçı toplum yapısına uygun olarak bireyin yiğitlik ve beylik kazanmasında bu unsurlar kültürel belleğin anlam yüklü sembolleridir. Devletlü oğuldan erenliğe doğru olan yolda oğulun hüner göstermesi, ad alması, yiğit olması, tutsaklığı, tutsaklıktan kurtuluş yolları, çözümleri ve bey olma yolundaki mücadelesi hikaye kurgusu içerisinde yer verilen önemli bir öğedir. Bireyin ad alması kamusal alanda göstereceği bir hünere bağlıdır. Birey, kimliğini yani adını fiziki güç temeline dayalı bir davranışı gerçekleştirmekle elde eder. Toplumsal alanda fizikî güce dayalı olarak gösterilen yiğitliğin inanç temelli teyidinin neticesinde yiğit, ilk olarak ad kazanır. Daha sonra ise “boynu uzun bedevi at, ağa yıldan tümen koyun, kaytabandan kızıl deve, altın başlı ban iv ve çiğni kuşlu cübbe” kazandığı diğer şeylerdir. Yiğidin kazandığı ve elde ettiği at, deve, koyun hikâyelerin ilerleyen bölümlerinde beylerin, babaların tutsaklığını, hatalarını, sorgulamalarını, tecrübelerini anlatacakları manevi anlamlar taşıyan göstergeler haline gelmektedir.

Erkeğin kamusal mekânda konumunu belirleyen de baş kesip, kan dökmesidir. Bu bağlamda güç temelinde dayalı hüner göstermemenin eleştirel unsuru mekan içinde bir yere sahip olmamaktır. Uşun Koca Oğlu Seğrek Hikayesinde, Uşun Koca'nın oğlu Eğrek'in Bayındır Hanın divanına gelip oturması Ters Uzamış tarafından şu şekilde eleştirilir:

-Mere Uşun Koca oğlu, bu oturan bigler her biri oturduğu yeri kılıcı-y-ile etmeği-y-ile alupdur, mere sen baş mı kesdün? Kan mı töktün? Aç mı toyurdun? Yalınçak mı tonatdun? dedi. Eğrek aydur:

-Mere Ters Uzamış, baş kesüp kan dökmek hüner midir, dedi. Aydur:

-Beli, hünerdür ya! dedi. (Ergin 1997:225)

Baba, geleneğin temsilcisi olarak talep eden ama hata yapmaktan ve başkalarının eleştirilerini almaktan çekinen bir kişi olarak hikayelerde görülmektedir. Bunun temelinde yatan düşünce ise "toplumsal dünyanın ona atfettiği 'olması gereken'i kendisinde gerçekleştirilmeyi amaçlayan bir erkeğin kendisine dair geliştirme hak ve ödeviyle yüklü bulunduğu üstünlük düşüncesinden başka bir şey değildir." (Bourdieu 1994:95) Dolayısıyla toplumun eril kimliğe "baba", "bey" ve "yiğit" statüsüyle atfettiği değerler, hatadan arındırılmış üstün bir kişiliğe gönderme yapmaktadır. Babaya evlat üzerinden gelebilecek bir eleştiri ise toplumsal yapının çok kimlikli bireyinin otoritesinin sarsılması olarak görülebilmektedir. Bu nedenle babalar, akıl ve bilginin değil sözün aldaticılığının verdiği duygusallıkla karar alıp hata yapabilmektedirler. *Dirse Han Oğlu Buğaç Han Hikâyesi'nde* Dirse Han'ın yanındaki yiğitler, oğlunun yaptıklarının bilgisinin Bayındır Han'a ulaşacağını söyleyerek babayı uyarmaktadırlar. (Ergin 1997:83-84) Oğlun davranışlarının ahlaki ve toplumsal davranış normlarına uymadığı dile getirilerek de kolektif bilincin sahte temsilciliğini yapmaktadırlar.

Baba toplumsal belleğin gizil eleştiri unsurlarının şifrelerini çözümlayebilen, yeni bir yaşamın başlangıcında bulunan oğulun ve içinde bulunduğu durumu sorgulayan eşin sorularının cevabını bilen ve tanımlayandır. Oğlun yeni bir yaşam karşısında tecrübesizliğinin söylemlere yansıyan kodu soru sormak olarak görülmektedir. Oğul, yeni ve tanımlayamadığı durumlarla ilgili sorularını sorarken baba, bu soruları tecrübe ve yaşam temelinde dayalı olarak cevaplar. Kazan Bey'in Tutsak Olduğu Hikaye'de Uruz Bey babasına görüp tanımlayamadığı durumla ilgili sorularını şu şekilde yöneltir:

Berü gelgil ađam Kazan

Deniz gibi kararub gelen nedür?

Od gibi şılayup, ılduz gibi parlayup gelen nedür?

Ağız dilden beş kelime haber mana

Kara başum kurban olsun babam sana (Ergin 1997:157)

Oğul; bildiği, tanıdığı unsurlardan hareketle, bilmediğinin kodlarını çözmeye çalışmaktadır. Aslında bu sorular, oğlun kendi dışındaki yeni bir dünyayı algılama ve anlama çabası olarak görülmektedir. Babanın oğluna verdiği cevap ise;

Berü gelgil arslanum oğul
Karadeniz kibi yaykanup gelen kafirin leşkeridir
Gün gibi şılayup gelen kafirin başında ışığıdır
İlduz gibi parlayup gelen kafirin cıdasıdır
Azgın dinlü yağı kafirdür oğul dedi. (Ergin 1997:158)

Burada babanın cevabı oğlunun bütün soru işaretlerinin kültürel ve bireysel karşılığı niteliğindedir. Baba, oğluna sadece gelenin kafir olduğunu söylememekte aynı zamanda düşmanın özelliklerini ve kültürel yapının yabancı ile ilgili söylemlerini de aktarmaktadır.

Bey olarak eril kimlikten beklenen toplumsal düzeni kahramanlık ve güç göstererek sağlamasıdır. Düzeni sağlamanın, kolektif bellek temsiliyetinin eril söyleme yansıması, an ve gelecek üzerine karar almaya dayalı çizgisel zaman anlayışıdır. Bu anlayış, geçmişin değerlerine dayalı olarak mevcut düzenin devam etmesi, geleceğe yönelik doğru kararların alınması temeline dayalıdır. Eril bilinç sürekli hareket halindedir. Bu hareket arayışa, bulmaya, öğrenmeye, meraka dayalıdır. Bu durumun etkisiyle erkeğin söylemleri reel çizgide kalmakta ve kronolojik bir sıra izlemektedir. Begil Oğlu Emren hikayesinde Begil, Bayındır Hanın divanından döndükten sonra yaşadığı olayları hatununa şu sözlerle aktarmaktadır:

Kalkubanı yerimden turı geldim
Yilisi kara kazılık atum butun bindim
Arku bili Ala Dağdan dünün aşdum
Akındılı görklü suyu delüp dünin kiçdüm
Ağ alunlu Bayındır Hanun divanına çapar vardum
Ala gözlü begler ile yidüm içdüm
Kavumlu kavumıyla görklü gördüm
 (Ergin 1997:218)

Yukarıdaki soylamada olaylar kronolojik bir sırayla anlatılmaktadır. Burada eril bilincin geleceğe yönelik söylemlerinin dile yansıyan sembolik kodları fillerle aktarılmakta Han ve Bey'de "sonuç odaklı fiiller", oğul kavramında "neden odaklı ve harekete dayalı fiillere" yerini bırakmaktadır.

Eril bilinçte geçmiş de şimdiki anın ihtiyaçlarına göre hatırlanarak yeniden kurulur. Eril bilinç tecrübe, deneyim ve yaşanmışlıklarını geçmişi tekrarlayarak ve aktararak anlatmakta ve yol gösterici olmaya çalışmaktadır. Hatırlatma bir anlamda aktararak yaşatmanın göstergesidir. Birey davranış temeline dayalı tecrübeleri yaşamakta, bellekte kalanları ise kişisel bir deneyimin aktarımı olarak anlatmaktadır. Böylece söylemler geçmişin değerlerinin kabulüyle başlayıp geleceğe yönelik olmaktadır. Çünkü, "babalık anneliğe ikincil olarak dışarı doğru, sürekli atılımlarla gerçekleştirilecek bir hedefi öngörür; çizgisel eylemliliği, iradi etkinliği talep eder." (Saydam 2013: 83)

Salur Kazan'ın tutsak olduğu hikâyede de Salur Kazan, geçmişî kronolojik bir çizgi içerisinde kendi yiğitliğinin kısa bir özetini sunacak şekilde eylem temelli olarak aktarmakta ve yaşatmaktadır.

*Yüksek yüksek kara tağdan taş yuvarlansa,
Kaba ökçemi, uyluğum karşı tutan Kazan er idim,
Firavun şişler yükleyüp yirden çıksa,
Kaba ökçemle perçin kılan Kazan er idim,
Kaba kaba bigler oğlu gavga kılsa,
Kamçı salup tindüren Kazan er idim,
Yüce tağlara tuman tursa Kara pusarık delü kopsa,
Kara koçumun kulağı görünmez olsa,
Kayrı eren kılağuzsuz yol yanılca,
Kılağuzsuz yol başaran Kazan er idim.
Yedi başlı ejderhaya yetüp vardım,
Heybetinden sol gözüm yaşardı,
Hey gözüm, namert gözüm, muhannet gözüm!
Bir yılandan ne var ki korhdun, didüm,
Anda dahı erem, bigem diye öğünmedüm,
Öğinen erenleri hoş görmedüm,
Elüne girmişken, mere kafır, öldür meni, Yitür meni,
Sal kılıcun, kes başum, Kılıcundan saparum yok,
Kendi aslum, kendi köküm sımağum yok, Oğuz erenleri tururken seni öğ-
megüm yok! (Ergin 1997:236-237)*

Eril bilincin geçmişe dayalı sorgulamaları ve aktarmaları bu soylamada mevcut durumu kabullenmemenin, düşmana direnmenin manevi gücü olarak yaşatılmakta ve aktarılmaktadır.

Hikayelerde erkeğin söylemleri daha çok mekan, mekan üzerindeki konumlandırmalar, nesnelere, yeme-içme ve giyim kuşam gibi göstergesel unsurlara dayalıdır. Hayatın ilk yıllarında eril bilinç için sunulan bu unsurların algısal değeri bulunmaktadır, ilerleyen zamanlarda ise algısal unsurlar yerini kültürel belleğin sembolik kodlarının çok katmanlı anlamlarına bırakmaktadır. Eril bilincin hikayelerde algısal unsurlara dayalı en önemli söylem mekanlarını şölenler oluşturmaktadır. Şölenler daha çok erilliğin hâkim olduğu mekânlar olarak görülmektedir. Burada özellikle büyük ve küçükbaş hayvanların erkek olanlarının yiyecek olarak seçilmesi yemek ve cinsiyet bağlantısını göstermektedir. Kırmızı etin "kan ve güç" ile ilişkilendirilmesi bunların seçiminin te-

sadüffî olmadığını göstermektedir. Yukarıdaki açıklamalardan yola çıkarak şölenlerde deveden buğra, attan aygır, koyundan koç kırdırmanın sembolik anlamları daha belirgin hale gelmektedir. Özellikle besleyiciliği yüksek olan bu yiyeceklerin şölenlerde seçilmesi hem vücuda verdiği enerji miktarıyla hem de vücutta gücü ve dayanıklılığı ortaya çıkaran özellikleriyle örtüşmektedir. Bunun yanı sıra kadın ve erkeğin toplumsal yaşamdaki uğraş alanları da yiyecek sembolizmi üzerinden toplumsal yaşamın kodlarını aktarmaktadır. Erkeğin avcılığı ile kadının bitki temeline dayalı toplayıcılığının yeme içme üzerinden sembolik aktarımı hikâyelerde görülebilmektedir. (Çetinkaya 2015: 93) Erkeğin avcılığının yeme-içme üzerinden yansıyan simgesel kodları avın duyurusuna yarayacak şekilde olmaktadır. Avlanan bir hayvan vardır. Bu hayvanın avlandığının gösterilmesi gerekmektedir. Avlanan hayvanın yemek olarak verilmesi gücün yemek üzerinden teyit ettirilmesine yöneliktir.

Av, bilinçdışıdaki düzlemde benlik unsuru olarak görülmektedir. Birey, adını kazanırken, toplumsal yapının onayından geçmektedir. Bireyin kendini fark etmesi, kendi gücünün farkına varması toplumsal yapının uzağında tabiat ile baş başa kalması ile gerçekleşmektedir. Buradaki mücadelede rehber çoğu zaman babadır. Benlik mücadelesindeki başarı da yine yemek üzerine kurulu toplumsal bir sistemin ödüllendirici mekanizması ile teyit edilmekte ve duyurulmaktadır. Hikâyenin başlangıcındaki yemek burada başarıyı duyurmanın ve onaylatmanın bir unsuru haline gelmektedir.

Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Söylemleri

Hikayelerde kadın söylemleri eş ve annelik özellikleriyle ön plana çıkmaktadır. Dede Korkut Hikâyeleri'nin giriş bölümündeki soylamalarda bir anlamda kadının mekânı evinin içi olarak görülmekte ve evin dışında gezen, dedikodu yapan, konuğu ağırlamayan, her şeyden şikâyet edip, içinde bulunduğu sıkıntılı durumları dışa yansıtan kadının makbul olmadığından bahsedilmektedir. Bu anlamda kadın, evin ve ocağın sahibidir.

Kadının eşine ve evine bağlılığı ile çocuk sahibi olması toplumsal yapı içerisinde önem verilen değerler arasındadır. Kadın anne olarak sahiplenici, koruyucu, ödüllendirici ve duyurucudur. Baba ise yol göstericidir. Annenin koruyuculuğu hem oğul, hem de baba içindir. Çünkü bir tarafta "başın bahtı, evin tahtı" olarak nitelendirilen eş, diğer tarafta ise "dua ile güç bulunan" bir oğul vardır. Kadın aynı zamanda sorgulayan, sezgileri ve mantığı ile hareket eden biridir ve baba-oğul çatışmasının uzlaşma zemini olarak görülmektedir. Kısaca, Dede Korkut Hikâyelerinde kadın; olayların nedenine ve çözümüne yönelik açıklamalar isteyen, yol gösteren, hisseden, hisleriyle doğa arasında ilişkiler kurabilen biridir. Kadının söyleminde doğa oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Doğayı kadın söyleminde sitem edilecek, kızılacak, yardım beklenilecek bir yer olarak görülmektedir. Bu bağlamda doğanın iyileştiricilik özelliği ile annenin şifa verici özelliği kadının söyleminde ve bedeninde bütünleşmektedir. Kadının bu özelliği *Dirse Han Oğlu Buğaç Han Hikâyesi'nde ve Kazan Bey'in Oğlu Uruz'un Tutsak Olduğu Hikâyede* görülebilmektedir. *Dirse Han Oğlu Buğaç Han Hikâyesi'nde* avcı olan oğulun av olmasının yarattığı çatışma annenin sütünün sağaltıcılığı ile çözüme kavuşturulmaktadır. *Kazan Bey'in Oğlu Uruz'un Tutsak Olduğu Hikâyede* Burla Hatun'un eşine oğulun hayatı ile ilgili endişesini şu şekilde aktarmaktadır:

Sam yılleri esmedin Kazan kulağum çınlar

Sarımsak otu yimedim Kazan içim göyünür

Saru yılan sokmadın ağça tenüm kalkar şişer (Ergin 1997:164)

Bu soylamada kadın, yüzyıllara dayanan doğanın şifa verici özelliği ile ilgili bir bilgiyi kendi duygusunu anlatmak için kullanmaktadır. Burada sarımsak otunun yılan zehrine iyi geldiği ve sonrasında vücutta fizyolojik bir belirti olarak yanma olayının görülebileceğinin işareti toplumsal belleğin yüzyıllara dayalı tecrübesi temeline dayalı olarak aktarılmaktadır. Hem psikolojik, hem de fizyolojik tedavi yöntemleri sonraki kuşakların estetik yaratıcılıklarının ve hayatta kalabilmelerinin sembolik kodları haline gelmiştir. Böylelikle anne, duygusunun estetik ifadesini toplumsal yarar adına önemli bir bilgiyi de vererek aktarmaktadır. Kadın bu doğrultuda sadece gözlemleyen ve gözlemediklerini aktaran değil aynı zamanda yaşadıklarını yüreğinde hissedip kültürel hafızanın rehberliğinde sözleriyle dışa vurandır.

Bellek, bilinç ve düşünce tarzı açısından farklılıklar; kadın ve erkeğin söylemine de yansımaktadır. Kadın geçmişin hatırlatıcısı, sözel belleğin taşıyıcısı, aktarıcısı ve döngüsel düşüncenin temsilcisidir. Kadının söylemi geçmişin kabullerinin, yaşanmışlıklarının hatırlatılmasına dayalıdır. Kadın, bugünü geçmişin kabulleri, değer yargıları üzerinden anlatmaktadır. Bu durumda kadın, eş ve annelik söylemi üzerinden düşüncelerini aktarmakta ve geçmişin anılarını canlı tutmaktadır. Bu bağlamda “eril bilinç yaklaşırken uzaklaşır. Ayrışmasız birlikteliğin savunucusu dişil bilinç ise bağlantıyı vurgular.” (Saydam 2013:87) Hikâyelerde erkeğin geleceğe yönelik söylemleri yerini kadında döngüsel düşünce tarzının özelliklerine bağlı olarak geçmişe bağlılığa bırakmaktadır. Kadının eşine ve oğluna yönelik söylemlerinde geçmişi hatırlatma ve hatırlama özelliği ön plana çıkmaktadır. Bu özelliği ile kadın toplumsal hafızanın koruyucusu, hatırlatıcısı ve aktarıcısı olarak önemli bir rol üstlenmekte ve bunu söylemlerine yansıtmaktadır. Annelerin çocukları ile ilgili soylamalarında doğum öncesi ve sonrasındaki evlat sahibi olabilmek için yapılanları anlatmaları dişil bilincin geçmişle kurduğu bağlantıyı ortaya koymaktadır. *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı hikâyede* Burla Hatun mevcut durumla ilgili haberleri oğluna iletirken geçmişe yönelmekte ve çocuğu için yaptıklarını anlatmaktadır.

Dünlüğü altın ban evimin kabzası oğul

Kaza benzer kızımın gelinümün çiçeği oğul

Oğul oğul ay oğul Tokuz ay tar karnumda götürdüğüm ogul

On ay diyende dünyaya getürdüğüm ogul

Tolması altın bişikde beledüğüm oğul (Ergin 1997:106)

Hikâyelerde erkek için kadın “başın bahtı evün tahtı” kadın için erkek *Dirse Han Oğlu Buğaç Han Hikâyesi'nde*, *Kazan Bey Oğlu Uruz Beyin Tutsak Olduğu Hikâyede* hem “başın bahtı, evün tahtı” hem de “han babanın güvegüsü, kadın ananın sevgüsüdür.” (Ergin 1997: 86, 163) Kadın, eşini akrabalık ilişkisi içerisindeki yeriyile ortaya koymakta, eşine bağlılığını toplumsal bir kurum olan aile ve akrabalık bağlantısıyla aktarmaktadır. Bu durum kadının söylemine sadakat, kadercilik, korunma, sahibiyet olarak yansımaktadır.

Vay al duvağum iyesi

Vay alnum başum umudu

Vay şah yiğidim vay şahbaz yiğidim

Göz açuban gördüğüm

Könül ile sevdüğüm

Bir yasdukta baş koyduğum

Yolunda öldüğüm kurban olduğum (Ergin 1997:131)

Kristeva'ya göre kadın "sosyal ilişkiler içinde yaşayan bir konuşan bedendir." (Akt. Direk 2014) Kadın, acısını ve mutluluğunu bedeniyle, hareketleriyle anlatır ve sözleriyle yaşatır. Bu farklılık kadın ve erkeğin davranışlarına ve söylemlerine de yansımaktadır. Kadın ve erkeğin duygularını ifade ediş biçimlerinde de farklılıklar bulunmaktadır. Bu durumu en belirgin şekilde yas durumunu ifade ediş biçimlerinde görmek mümkündür. Erkeğin yasını ifade ediş biçimleri daha çok giysi ve görüntüsel unsurlar üzerindeki beden üzerinden olmaktadır. *Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek hikâyesi'nde* Beyrek'in ölüm haberini alan babası "kaba saruk götürüp yire çaldı, tarttı yakasın yırttı, oğul oğul diyüben böğürdi" (Ergin 1997:130) şeklindedir. Kadın ise üzüntüsünü bedeninde bıraktığı izlerle ortaya koymakta ve yaşamaktadır. Aynı hikâyede Beyrek'in annesi "Ağ pürçeklü anası buldur buldur ağladı, gözinün yaşın dökdü, acı tırnak ağ yüzine aldı çaldı, al yanağın tarttı, kargu gibi kara saçını yoldı" (Ergin 1997:130) şeklinde yasını ifade etmektedir. Bu durum kadının sözüne eşlik eden beden dilinin duygu yoğunluğunu ortaya koymadaki etkisiyle açıklanabilir.

Kadın söylemlerinde toplumsal kabullerin de etkili olduğu görülmektedir. Kadın; erkekle hüner gösterme açısından benzer özelliklere sahip bile olsa bunu dile getirmek ya da duyurmanın toplumsal yapı içerisinde değersizliğini *Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Hikâyesi'nde* şu şekilde ortaya koymaktadır:

"Öginür ise er öginsün aslandur Öginmeklik 'avratlara bühtandur Öginmek-ile 'avrat er olmaz." (Ergin 1997:197)

Öginmek kamusal alanda söylemi gerektirir. Bu eylem başkalarına yönelik yapıldığı zaman anlam kazanır. Bu anlamda erkeğin yaptığı işin duyulmasını istemesi, ünün ve şanın bulunduğu yerin dışına çıkması, toplumsal yapı içinde yadırganmayan bir durumken kadının bulunduğu mekânın dışında adının yayılması "güzelliği, eril bilinç tarafından konan engeller ve yasaklamalarla ya da olumsuz özellikleri" ile olmaktadır. Bamsı Beyrek, Banu Çiçek'e eril bilinci temsil eden "Delü Karçar"ın engellemeleri ile ulaşmaya çalışır; Kan Turalı da Selcan Hatun'a eril bilinci temsil eden babanın önüne koyduğu engellemeleri aşarak ulaşmaya çalışır.

İç Oğuz'un Taş Oğuz'a Asi Olduğu Hikâye'de Aruz ve Beyrek arasındaki mücadelede geçen soylamada da eril bakış açısının kadınla ilgili söylemine rastlanmaktadır. Burada söylem, karşı tarafı aşağılamanın ve küçük düşürmenin bir unsuru olarak görülmektedir.

"Aldayuban er tutmak avrat işidür Avratundan mı öğrendin sen bu işi kavat" (Ergin

1997:248) sözlerinde aldatmak kadına özgü bir davranış şekli olarak nitelendirilmekte ve bu durum karşı tarafa fizikî, ahlakî açıdan üstün olmanın eril söylemi olarak görülmektedir.

Sonuç

Hikâyelerde yer alan toplumsal cinsiyet kabullerinin coğrafi yapıya, inanç unsurlarına, kültürel yorumlamalara, geleneklere ve psiko-sosyal olgulara işaret eden anlamlı yapılar olduğu tespit edilmiş ve toplumsal cinsiyet söylemlerinde kadına ve erkeğe yüklenen toplumsal rollerin, bireylerin psikolojik durumlarının, yetişme tarzlarının, toplumsal olayların, annelik ve babalık rollerinin etkili olduğu görülmüştür. Toplumsal cinsiyet bağlamında erkek daha çok algıya dayalı göstergesel unsurlar üzerinden daha çok tanımaya, tanıtmaya yönelik olarak söylemini oluşturmaktadır. Kadının söylemde ise geçmişî canlı tutmaya, yaşatmaya yönelik sahiplenicilik, koruyuculuk ön plana geçmektedir. Bu bağlamda erkeğin yaşam tarzı söylemine hareket, geleceğe yönelik karar alma, mekandaki göstergesel unsurlarla mesaj iletme, sembollerin gizil anlamından yararlanarak düşüncelerini aktarma şeklinde yansırken kadının yaşam tarzı söylemine bekleme sorgulama, anlama, kabullenme ve toplumsal hafızayı canlı tutma şeklinde yansımaktadır.

KAYNAKLAR

- Bourdieu, P. (2014). Eril Tahakküm. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Çetinkaya, G. (2015). Kültürel Belleğin Söylem Haritası Olarak Giyim- Kuşam ve Yeme-İçme Sembolleri, Milli Folklor, 27, 107, 83-96.
- Direk, Z. (2014). Cinsiyetli Olmak, Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar. İstanbul: YKY.
- Ergin, M. (1997). Dede Korkut Kitabı . Ankara: TDK Yayınları.
- Karabaş, S. (1981). Bütüncül Türk Budunbilimine Giriş. Ankara: Pan Yayıncılık. (1996). Dede Korkut'ta Renkler. İstanbul:YKY.
- Saydam, M. B. (2013). Deli Dumrul'un Bilinci, Türk İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi. İstanbul: Metis Yayınları .